

СТАНОВИЩЕ

за дисертационния труд на Моня Камуля Рибаров
„Лексиката в ръкопис № 3/14 от Библиотеката на Рилския манастир като
източник за историята на текста на поевстга „Варлаам и Йоасаф“

за присъждане на образователна и научна степен „доктор“
научна област 2. Хуманитарни науки; професионално направление 2.1. Филология
Докторска програма „Български език (Кирилометодиевистика)“

от проф. д-р Мария Йовчева
Богословски факултет на СУ „Св. Климент Охридски

Със заповед № 54 РД-10/17.06.2024 г. на Директора на КМНЦ съм назначена за член на научното жури за защита на дисертационния труд на Моня Камуля, а на първото заседание на журито на 1 юли 2024 г. ми бе възложено да напиша становище.

Дисертацията е представена във вид и обем, които съответстват на академичните изисквания за този тип научни трудове. Съдържа следните части: увод, три глави, заключение, 11 приложения и библиография, която обхваща вторична литература и лексикографски справочници. Изследването е добре структурирано, като отделните глави са подчинени на общата тема и чрез съчетаване на емпиричното с аналитичното постига синтез и обективност на изводите.

В увода поставеният проблем е ситуиран в по-широка рамка, която обхваща преглед на цялостното състояние на научните изследвания върху поевстга „Варлаам и Йоасаф“ (по-бегло в другите традиции и по-обстойно в славянска среда). Представени са и публикации за рилския кодекс № 3/14, които са посветени повече на археографията, кодикологията, правописа и само частично засягат езика на ръкописа. Обзорът илюстрира пролуките в досегашните проучвания и създава основа, върху която Камуля мотивира *избора* и *актуалността* на темата, обусловени от липсата на цялостно и системно разкриване на лексиката на поевстга и отсъствието ѝ в базовите речници на средновековните южнославянски паметници. Аргументиран е *обектът*, ясно са формулирани конкретните *цели* и *задачи*, посочени са *методите*. *Синхронното* изследване се съпътства от *диахронно*, като разглежданите лексико-семантични групи на суфиксалните имена се сравняват със същите лексикални категории в жанрово идентични или жанрово отличаващи се преводни текстове – по-ранни или синхронни по време на създаване. Прилага се, макар и непоследователно, и историко-стимологичният анализ. За да се очертае коректно разпространението на анализираниите лексеми, Камуля привлича надеждна база от справочници (речници, индекси и издания на текстове).

В труда са обхванати различни семантични категории на словообразователните модели при съществителните имена: за вършители на действие; места; носители на определени качества, свойства и признаци; действия и резултати от действия; инструмент за действие; събирателни; деминутивни. Материалът е класифициран по семантико-словообразователни типове според суфикса и е разпределен в две основни групи.

Първа глава, в която се разглеждат *съществителните имена за лица и други названия*, съдържа два основни дяла: А. Имена за лица от м. р. със суфикс -ъннкъ, -ъць, -тедь, -ьца/-ница, -арь, -ннъ/-анннъ (ганннъ), -ницъ и с непродуктивни суфикси (13 суфикса / 27 думи, които са основно наследство от ранния период); Б. Имена за лица от ж. р. със суфикс -нца/-ъннца, -ъинн.

Във **Втора глава**, посветена на *съществителните имена с конкретно и абстрактно значение*, данните са разделени според граматичния род, наставката и в една обща последна група са събрани изключенията: А. Имена от ср. р. със суфикс -нниѣ/-енниѣ/-анниѣ, -тнѣ, -нѣ, -ѣство/-ѣствнѣ, -нщѣ, -(с)ло/-нло; Б. Имена от ж. р. със суфикс -остъ/-естъ, -отъ/-етъ, -нна/-отнна, -нъ/-снъ/-знъ, -ьба/ьба, -тка и конверсиални образувания; В. Имена от м. р. със суфикс -ъкъ/-тъкъ и конверсиални образувания.

Проучването на всяка подгрупа в двете глави е структурирано идентично, което придава прегледност и систематичност и позволява на читателя да се ориентира лесно в огромния първичен материал. Данните са разделени според форманта, приведени са изчерпателно примерите, обособени и според конкретното значение, което суфиксът придава, доколкото голяма част от суфиксите са многозначни и образуват имена от различни семантични групи. Извежда се честотата на употреба, коментирана е мотивиращата основа. Лексемите са разгледани и според структурата: еднокоренни – композита, подредени по граматическата характеристика на първия и втория компонент. Всяка единица е представена с брой регистрации и е цитирана с контекст. За да се открият словообразователните тенденции, Камуля уточнява и кои лексеми са регистрирани в старобългарския класически корпус (с контекст), като извежда данните статически (брой и проценти) и ги степенува според регистрацията на лексемата в лексикографските наръчници. Акцентът пада върху употребата на хапакси, редки думи или такива, незасвидетелствани в изданието на най-ранния препис на поевстга „Варлаам и Йоасаф“ от Ирина Лебедева. На тях Камуля се спира с по-пълни данни по регистрацията им в привлечените за съпоставка текстове, като наблюденията илюстрират и честотата на суфиксите при образуване на такива съществителни. Изводите проследяват и насоките в продуктивността на наставките от праславянския и старобългарския период до XIV в. Към

някои групи, при които примерите предполагат и по-специализиран анализ, Камуля прилага диференциран подход и изтъква и други показатели, например, честота на първи или втори компонент за съчетаване при композита; анализ на степента на способност на суфикса да образува префигирани производни, а при непродуктивните наставки са разгледани и компенсиращите им еквиваленти (или безсуфиксални образования).

Средищно място във втора глава заема всеотрият и цялостен преглед на производните от -ннѣ и -нѣ, доколкото това е една силно продуктивна и трайна категория имена в книжовния език. Въведени са и други специални критерии, например начините на присъединяване на наставката -ннѣ към мотивиращата основа, образуване на производни с частица нѣ, които илюстрират определено предпочитание към названията за действие. Камуля прави и бележки за ролята на даден тип производни като маркери в стилистичен план, като изобилието на лексеми с -ннѣ според нейното предпазливо мнение може да се обясни с наративния стил на разглежданата повед. Материалът е организиран в таблица с количество регистрации и проценти, а освен това се уточнява каква част процентно заемат съответните производни в цялата система на съществителни имена в поведта „Варлаам и Йоасаф“ и каква е съчетаемостта на двата суфикса -ннѣ/-ннѣ с префикси. Изводът, че в общия брой лексеми от глаголни основи със суфикс -ннѣ преобладават производни от префигирани глаголи, очертава важна насока в динамиката на формиране на съществителни имена от глаголна основа в книжовния език от XIV в.

С безспорен принос за проучването на българската историческа лексикология е **Трета глава**, в която извлечените синонимни словообразователни двойки с единство на лексико-граматичната категория на основата, но с различни форманти, се дискутират с оглед на *конкуренцията на суфиксите*. В своето проучване Камуля държи под внимание поне пет показателя: 1) конкуренцията между словообразователните модели; 2) продуктивността на отделните суфикси в рамките на словообразователната система на съществителните имена в поведта „Варлаам и Йоасаф“; 3) общите тенденции в развитието на българския книжовен език от XIV в. (отмирането на едни и засилената функционалност на други наставки според езика на среднобългарския препис от XIV в.); 4) участието на словоупотребите на отделните варианти от двойката в езика на превода на произведението въз основа на статистическите данни; 5) по-слабо проучена е обвързаността на избора на варианта с някои жанрово-стилистични особености, най-вече с преобладаващия наративен модус на поведта. Материалът за синонимните редове според вариантите на суфиксиране е онагледен в таблица, където се посочва броят на регистрациите на всеки член (97 синонимни

реда, от които 87 двойки, 9 тройни и в един случай – четворен). Суфиксите са подредени според фреквентността им в такива редове, като Камуля изяснява факторите, които оказват влияние върху синонимията (преводачески предпочитания, библейски препратки с устойчива лексика и др.).

Представеният труд съдържа внушителен масив от лексикални данни, който е обгледан от различни ракурси. Анализът е поставен в широк времеви и изворов контекст на словообразователните процеси при съществителните имена в съчинения от старобългарски период и от XIV в. Рилският препис на „Варлаам и Йоасаф“ от XIV в. предлага разнообразни по-състав словообразователни единици, които го свързват, от една страна, със старобългарските оригинални и преводни творби, а от друга, разширяват значително представата за деривационните възможности на някои суфикси, например -ъннкъ (-еннкъ) в книжовния език през среднобългарския период. Работата дава възможност да се проследят активността на суфиксите в историята на книжовния език и проявите на синонимия чрез избора им. По отношение на приемствеността със старобългарското лексикално наследство данните позволяват два интересни извода: 1) т.нар. кирилометодиевизми имат по-силно присъствие в превода на повестта; 2) в развитието на лексикалната система редица старобългарски синоними губят хронологичната и локалната си белязаност (архаизъм : преславизъм) и функционират успоредно като част от словния инвентар на средновековния език. В процеса на обработка на примерите са изяснени и механизмите на суфиксация, които водят до лексикално и словообразователно обогатяване на стиловете на книжовния език, макар и проблемите на стилистичната диференциация да са застъпени по-слабо в труда. Камуля подкрепя с убедителни първични данни конкретни насоки в общите очертани досега линии на словообразователните иновации през XIV столетие: нарастване на дела на мотивиращите глаголи с представки и доминиране на книжовните форманти в границите на *Nomina actionis et resultativa*.

Към труда могат да бъдат направени и някои забележки. Методологията на изследването не е отразена пълно в увода, защото в труда освен диахронния и сравнително-историческия са широко използвани *описателният* и *статистическият* метод. Не е приложен лингво-текстологическият анализ, макар че темата на дисертацията го предполага.

В **Заключението** Камуля обобщава направените изводи в отделните глави и изгражда обща представа за структурата на системата на съществителните имена в повестта „Варлаам и Йоасаф“, за конкуренцията между словообразователните модели и за класацията на суфиксите според честота на употреба (количество и проценти), като изяснява някои особености на тяхната функция съобразно семантиката им и жанра на съчинението.

Приложенията (11 на брой) не само илюстрират и систематизират обработените лексикални данни, но и придават допълнителна тежест на дисертационния труд. Целият ексцерпиран материал – 1502 съществителни имена от 22 суфикса с различна степен на продуктивност, е лематизиран в словоуказател, в който са представени и регистрациите на лексемите (или липсата на такива) в известните лексикографски източници. Изготвени са и обратен речник, азбучен списък на словообразователните синоними, таблица на изследваните словообразователни единици по наставки, списък на вероятните парах legomena, списък на лексемите без регистрация в старобългарския корпус, азбучни списъци на думите от прабългарски произход, гръцките заемки, антропонимите, етнонимите и топонимите (съществителни имена). Специално бих искала да обърна внимание на приложения наборен текст на поестта „Варлам и Йоасаф“ по рилския кодекс 3/14, който сам по себе носи голяма научна стойност.

Бих изтъкнала в заключение, че Моня Камуля е изготвила впечатляващ и изчерпателен труд, който запълва бяло поле в българската историческа лексикология и носи оригинален принос във филологическата медиевистика. Добавен е материал от съчинения, непривлекли досега научния интерес и заради това, че засмат особено място в жанровата система на българската средновековна литература и не принадлежат към най-високите ѝ регистри. Лексемите от конкретни лексикални категории са оценени и в светлината на цялостните знания за словния инвентар на българския XIV в. Дисертационният труд показва също, че докторантката притежава не само качества за самостоятелно провеждане на научно изследване, но много добри умения за работа със средновековни ръкописни източници и прецизно предаване на текстовете.

Авторефератът отразява съдържанието на дисертацията и е с подходящ обем. Докторантката е представила и списък с публикации, част от които са отпечатани в престижни медиевистични издания.

Препоръчвам трудът да бъде издаден от КМНЦ, но, разбира се, след като се поправят правописните и техническите грешки.

И така, въз основа на очертаните достойнства на дисертацията *Лексиката в ръкопис № 3/14 от Библиотеката на Рилския манастир като източник за историята на текста на поестта „Варлаам и Йоасаф“* гласувам убедено **ЗА** и предлагам на Уважаемото научно жури да присъди на Моня Камуля Рибаров образователната и научна степен „доктор“ в областта на хуманитарните науки.

10.09.2024

/Проф. д-р Мария Йовчева/